

viel ik meteen in huis bij de aanvang van het gesprek. Habyarimana stelde dat hij helemaal niet denigrerend had willen doen over de voortgang in Arusha, maar er wel voor had willen waarschuwen dat een schriftelijke verbintenis nog geen waarborg was voor de uitvoerbaarheid van het deelakkoord. Hij verzette zich niet tegen de artikelen die nog controverser opriepen. Wel moest ervoor gezorgd worden dat ze tot een 'aanvaardbare en toepasbare interpretatie' zouden leiden. Over de samenstelling van de overgangsregering wilde hij wel de bedenking kwijt dat een zelfs radicale CDR niet minder recht had op regeringsdeelname dan 'het FPR, dat zich schuldig maakte aan gewapende agressie en onnoemelijk leed aanrichtte'. Ook vond de president dat de hervorming van de lokale administratie misschien toch het best niet in Arusha en dus beter na de verkiezingen geregeld werd. De overweging van Habyarimana illustreerde de neiging om zo veel mogelijk issues, die meer aansloten bij de interne hervormingen dan bij het eigenlijke vredesproces, uit 'Arusha' te lichten.

Ik was zelf in Arusha aanwezig bij de hervatting van de besprekingen op 23 november. Daags voordien had Léon Mugesera, de vice-voorzitter van de MRNDD in Gisenyi, een verachtelijke haatspeech gehouden waarin de bevolking werd opgeroepen om premier Nsengiyaremye en de politieke opposanten van kant te maken en alle Tutsi's uit te roeien. De lijken van de Inyenzi ofte kakkerlakken zouden via de rivier Nyabarongo naar Ethiopië terugdrijven, hun land van herkomst. Ik werd zelf het doelwit van een hatelijk artikel in een MRNDD-gezinde krant, die mijn gedrag tijdens mijn Arushazending aandachtig had gadegeslagen. De scherpzinnige journalist meende te hebben vastgesteld dat ik mij uitsluitend ophield met FPR-onderhandelaars en andere opposanten, en de Habyarimana-aanhang nauwelijks een blik, laat staan een woord had gegund. In hetzelfde nummer prijkte François Mitterrand met een paginagrote foto. Hij werd opgevoerd als de enige bondgenoot, die het Rwandese volk werkelijk had begrepen. De held verdiende verering en aanbidding.

Minder onder de indruk van François Mitterrand en van de

Franse rol in Rwanda was het FPR. Tijdens een gesprek met ambassadeur Haesendonck in Addis Abeba noemde FPR-voorman Théogène Rudasingwa (die zich heden ten dage onderscheidt als een hevige tegenstander van het Kagame-regime) de Franse aanwezigheid de 'onzichtbare hand' die Habyarimana steunde in zijn onverzettelijkheid. Rudasingwa sloot een boycot van het vredesproces niet uit als er geen regeling kwam over de terugtrekking van de Franse troepen. De inzet van milities van de MRNDD en van de lokale administraties baarde grote zorgen. Hij vreesde overigens dat een *foot dragging* (getreuzel) van de Rwandese regering bij de vredesonderhandelingen de herbewapening en een nieuw offensief van de regeringstroepen moest verdoezelen. Rudasingwa meende zelfs te weten dat een Duitse firma instond voor het vervoer van Franse wapens via België.

De OAE-secretaris-generaal Salim Ahmed Salim had ongeveer dezelfde beweringen en vermoedens bij FPR-voorzitter Kanyarengwe opgevangen, aldus onze ambassadeur, die al voordien van het FPR te horen had gekregen dat Frankrijk niet minder dan vijf-honderd militairen in Rwanda had ingezet. Zij namen deel aan oorlogsverrichtingen, zoals de bewaking van strategische punten, bediening van artillerie, en de organisatie van verhoren van krijsgesvangenen en opposanten. Al in juni had een in Nairobi gepubliceerd FPR-communiqué verwezen naar zowel opleidings- als operationele activiteiten van Franse militairen. Ook hier werd gewag gemaakt van belangrijke Franse wapenleveringen. De opzichtige controles die de Franse troepen deden bij voetgangers en verkeer in de hoofdstad en op de luchthaven van Kigali, moesten ook de buitenlanders ondergaan. Meer dan één keer ergerden mijn vrouw en ik ons aan dergelijk onkies en arrogant optreden.

De onderhandelingen werden ernstig bemoeilijkt door inhoudelijke en organisatorische of procedurele kwesties. De inhoudelijke vragen hadden vooral, maar niet uitsluitend, betrekking op de zogenaamde dominantie- en minoriseringstheorieën en op de plaats van de CDR, binnen of buiten de regering. Voor de MRNDD moest er alles aan gedaan worden om een blokkeringsminderheid van de